

УДК 37.013.42 (460)»1910/1960»

Зайченко Наталія Іванівна

ORCID 0000-0002-4961-4711
Scopus-Author ID 57216298695Доктор педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: nizza@granada2019@gmail.com

КОНТИНУУМ СОЦІАЛЬНОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ІСПАНЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 1910–1950-х РОКІВ

Вивчення змісту іспанського педагогічного дискурсу 1910–1950-х років – фундаментальних науково-педагогічних праць, публікацій із педагогічної проблематики у пресі, доповідей педагогів на зібраннях наукових товариств та конференціях дозволило виявити, що в першій половині ХХ ст. в Іспанії здійснювалося оформлення двох самостійних наукових напрямів – соціальної педагогіки і політичної педагогіки й що це оформлення було обумовлено не стільки зовнішніми культурно-освітніми впливами, скільки внутрішніми політичними факторами історичного розвитку країни.

Мета роботи передбачає дослідження концептів «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка», схарактеризованих іспанськими педагогами в їхніх наукових працях у 1910–1950-х років, а також з'ясування того, яким чином ці концепти педагогами співвідносилися та зіставлялися.

Методологія. У ході вивчення відображення концептів «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка» в іспанському педагогічному дискурсі 1910–1950-х років застосовувалися як загальнонаукові методологічні підходи – системний, структурно-функціональний, проблемний, так і конкретно-наукові – парадигмально-педагогічний, проблемно-історичний та герменевтичний підходи. В якості основних методів дослідження використовувалися педагогіко-ретроспективний метод, метод педагогічної реконструкції та метод герменевтики.

Наукова новизна. Установлено, що в іспанському педагогічному дискурсі 1910–1950-х років концептуальне поле соціальної і політичної педагогіки було представлено як єдність – континуум. Уточнено поняття «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка».

Висновки. Оскільки генерування іспанської національної концепції соціальної педагогіки на межі ХІХ – ХХ ст. було пов'язано з інтелектуальним пошуком шляхів розв'язання «іспанської проблеми» і подолання «загальнонаціональної катастрофи» 1898 року, на подальшому розвиненні соціально-педагогічного наукового напрямку позначилося відгалуження від нього істотного політико-педагогічного напрямку. В іспанському педагогічному дискурсі 1910–1950-х років соціальна педагогіка і політична педагогіка були представлені в єдності.

Ключові слова: соціальна педагогіка, політична педагогіка, іспанський педагогічний дискурс, іспанські педагоги, концепт.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Від 1890-х років в іспанському педагогічному дискурсі набули чіткого окреслення первинні елементи національної концепції соціальної педагогіки (Л. Парраль Крістобаль (Luis Parral Cristobal), П. де Алькантара Гарсія (Pedro de Alcantara Garcia), Ф. Хінер де лос Ріос (Francisco Giner de los Rios), Ф. Дель Ріо Урруті (Fernando del Rio Urruti), Л. Паласіос Моріні (Leopoldo Palacios Morini), М. Карбонель Санчес (Maria Carbonell y Sanchez), М. де Маесту (Maria de Maeztu) та ін.). Оформлення іспанської національної концепції соціальної педагогіки здійснювалося в конкретно-історичному контексті регенераціоністського руху, коли затребуваними виявилися соціально-виховні опори народного просвітництва та єднання громади задля звеличення духу рідної країни, що переживала значний занепад внаслідок поразки у війні зі США 1898 року та втрати останніх колоніальних володінь. Політичний контекст іспанської соціальної педагогіки на межі ХІХ – ХХ ст. мав вирішальне значення для всього її подальшого розвитку. Протягом ХХ ст. в іспанській педагогічній науці робилися неодноразові спроби синтезувати теоретичні напрями

соціальної педагогіки й політичної педагогіки та представити їх у своєрідному континуумі – цілісному неперервному утворенні, що найяскравіше за все вдалося зробити іспанському педагогові Л. Лузуріази (Lorenzo Luzuriaga Medina) в монографії «Соціальна і політична педагогіка», вперше виданій у м. Буенос-Айрес у 1954 році. Важливим для осягнення цієї континуумної єдності видається і те, що від кінця XIX ст. концепти «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка» майже не вживаються в іспанському педагогічному дискурсі незалежно один від одного та впроваджуються у науковий обіг синхронно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концептів «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка», застосовуваних у новітньому іспанському педагогічному дискурсі (1910–1950-і роки), здійснювалося в контексті вивчення тенденцій розвитку світової соціальної педагогіки (Г. Корнетов, А. Джуринський, М. Фірсов та ін.), наукового визначення базових категорій соціальної педагогіки (Л. Мардахаєв, А. Мудрик, Т. Ромм, І. Зверева, Н. Чернуха, Л. Штефан та ін.). Теоретико-методологічні і концептуальні засади соціальної педагогіки висвітлено в наукових роботах таких відомих сучасних іспанських дослідників, як Х. Кінтана (J. Quintana Cabanas), В. Нуньес-Перес (V. Nuñez-Perez), Г. Перес Сerrано (G. Perez Serrano), П. Фермосо (P. Fermoso Estebanez), Х. Карріде Гомес (J. Carride Gomez), Х. Саес Каррерас (J. Saes Carreras), Х. Ортега Естебан (J. Ortega Estaban), А. Колос (A. Colom Canelas) та ін. Мало вивченими залишаються питання понятійно-термінологічного апарату політичної педагогіки, її розвинення як самостійного наукового напрямку в європейській педагогіці, її значення для педагогічної практики в історії та сучасності Іспанського Королівства.

Метою статті є вивчення контенту іспанського педагогічного дискурсу 1910–1950-х років і з'ясування того, яким чином іспанські педагоги співвідносили концепти «соціальна педагогіка» та «політична педагогіка».

Методологія і методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було проведено теоретичний аналіз іспанського педагогічного дискурсу 1910–1950-х років, зокрема доповідей іспанських педагогів на зібраннях наукових товариств, на конференціях, лекціях, їхніх публікацій із соціально-педагогічної проблематики у пресі, а також фундаментальних науково-педагогічних праць. Розгляд іспанського педагогічного дискурсу як своєрідного історико-педагогічного джерела засновувався на постмодерністському розумінні «дискурсу» як «тексту», тобто будь-якого висловлювання, публічної промови, монографічного дослідження, коли, за твердженням М. Фуко, «за самими висловлюваннями намагаються виявити наміри суб'єкта-промовця, його свідому діяльність, те, що він хотів сказати, або ж безсвідомий процес, який проявляється мимо його волі у тому, що він сказав чи-то у майже непомітному переломі промовлених ним слів» [1, 74].

У ході вивчення відображення концептів «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка» в іспанському педагогічному дискурсі новітнього часу застосовувалися як загальнонаукові методологічні підходи – системний, структурно-функціональний, проблемний, так і конкретно-наукові, наприклад, парадигмально-педагогічний, проблемно-історичний та герменевтичний підходи. Найважливішими методами дослідження послуговували такі, як педагогіко-ретроспективний метод, що дозволив розкрити зміст концептів «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка», уживаних в іспанському педагогічному дискурсі 1910–1950-х років, з'ясувати основні концептуальні положення педагогічної теорії відповідно до їх трактування іспанськими педагогами в різні періоди новітнього часу; метод педагогічної реконструкції, який сприяв відтворенню конкретно-часової педагогічної реальності в Іспанії у 1910–1950-х роках; метод герменевтики, що уможливив тлумачення, інтерпретування і коментування історичних джерел, виходячи із суб'єктивних рис авторів та об'єктивних історичних умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Масштабний інтелектуальний пошук елементів, які консолідують і укріплюють суспільство, сприяв зорієнтуванню іспанської педагогічної думки наприкінці XIX – у першій третині XX ст. на глибинний аналіз соціально-виховних цінностей колективності, гуманності, солідарності, народності, громадської єдності. Соціально-педагогічний поворот іспанської педагогічної думки на межі XIX – XX ст. мав своїми логічними наслідками постановлення перед педагогічною наукою нових, порівняно складніших питань, пов'язаних із необхідністю розкриття багатоскладової структури соціального виховання й осмислення його духовно-ціннісних значень для соціуму, та диверсифікацію самого соціально-педагогічного напрямку, в серцевині якого поступово оформлювався, а з часом і відгалужувався політико-педагогічний напрям.

Визначний іспанський педагог, психолог Е. Луїс Андре (Eloy Anselmo Luis y Andre) розглядав політичну педагогіку як невіддільний складник соціальної педагогіки. Найбільш виразно концепт «політична педагогіка» було окреслено ним у статті «Проблема громадянського виховання» (La España Moderna, 1914). Педагог доводив, що виховання слугує формуванню і індивідуальної особистості, і колективного духу, і політичної спільності, саме тому необхідно на наукових засадах вивчати педагогіку народів, політичну педагогіку. «Те, до чого ми прямуємо у політичній педагогіці, або громадянському вихованні, є не що інше, як розв'язання проблеми соціальної педагогіки, адже сфера її дії починається в родинному вогнищі, де відбувається первинне суспільно-політичне виховання – підготовка суспільної реальності і народної одночасно», – зазначав Е. Луїс Андре [5, 94–95].

Політична педагогіка (або громадянське виховання) з'ясовує об'єктивні умови і суб'єктивні способи діяльності, мислення, суспільного почуття в його політичній модальності, які виявляються в індивідуальній свідомості – основному елементі колективної свідомості. Е. Луїс Андре вказував, що є три механізми громадянського виховання – «адаптація, інгібіція та політична співпраця». За їхньої дії індивід здобуває знання про спільне, почуття спільного і солідарність у громадянській спільноті (родині, державі, місті, народі). Основною метою суспільного виховання має бути прагнення формувати колективний дух. «Виховання колективного духу – фундаментальна проблема будь-якої демократії, аристократії, месократії, котрі можуть житися, немовби гілля на єдиному стовбурі соком, – народом. Виховання колективного духу – це закладання складових елементів народу», – пояснював педагог [5, 94].

Всесвітньо відомий мислитель, педагог Х. Ортега-і-Гассет (Jose Ortega y Gasset) чи не першим представив в іспанському дискурсі співвідношення концептів «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка» як своєрідний континуум. Виступаючи на зібранні Товариства «El Sitio» в м. Більбао 12 березня 1910 року з промовою під назвою «Соціальна педагогіка як політична програма», Х. Ортега-і-Гассет висловлював міркування: «Якщо виховання є перетворення реальності в значенні певної ідеї покращити наявний стан і виховання не може не бути соціальним, то маємо педагогіку за науку змінювати суспільства. Раніше ми сказали стосовно політики: так, політика для нас є справою соціальної педагогіки, і іспанська проблема є проблемою педагогічною» [9, 264].

Педагог представив на розсуд іспанської інтелектуальної публіки оригінальне бачення «іспанської проблеми», яка була в його розумінні доленосним хрестом в історичному русі рідної країни. Роздуми Х. Ортега-і-Гассета стосовно «іспанської проблеми» наповнені соціально-педагогічними інтенціями, хоча сам він назвав дискурс «програмою політичною».

На переконання славетного мислителя, суспільство постає у процесі співпраці людей, у суспільстві не може бути непрацюючих. «Соціалізувати людину означає зробити з неї робітника у величній людській справі, в культурі, де культура охоплює все від обробітку землі до складання віршів», – підкреслював промовець [9, 265].

Завдання соціалізації людини є завданням соціальної педагогіки, її ціннісне значення й полягає в тому, щоби сформувати в людини як творця культури своєю працею культурної свідомості. «Суспільство є єдиним вихователем, тому є єдина суспільна мета виховання, тому вона повторюється в конкретних законодавчих вимогах до фундаментальної ідеї соціальної педагогіки: зв'язок між індивідом і суспільством», – підсумовував Х. Ортега-і-Гассет [9, 267].

Педагог А. Ройо Вільянова (Antonio Royo Villanova) у доповіді «Школа і суспільна солідарність» на конференції у Мадридському Атеней у травні 1914 року визначив зв'язок соціальної і політичної педагогіки у такий спосіб. «Суспільна солідарність – це те, що змушує індивіда розуміти, що суспільство не зможе існувати без індивіда, а він – не зможе без суспільства. Соціальна педагогіка виходить із цієї ідеї. Суспільна солідарність пояснюється тим, що індивід не ставиться до держави з острахом, а держава не розглядає індивіда як жертву натиску», – констатував педагог [4, 3].

І продовжував: «Ні церква, ні синдикалізм, ні регіоналізм не спроможні забезпечити просвітництво. Церква захищатиме католиків; синдикалісти – відстоюватимуть школу Феррера, деструктивну; регіони прямиватимуть до втілення регіоналістських ідей. Але вони не захищатимуть громадян, які прагнуть до свободи та суспільної солідарності» [4, 3].

У статті «Соціальне виховання і громадянське виховання» (Boletin de la Institucion Libre de Ensenanza, 1925) педагога Д. Барнеса (Domingo Barnes) концепти «соціальна педагогіка» і «політична педагогіка» поєднувалися. Науковець акцентував увагу на тому, що, й переслідуючи політичні цілі, соціальна педагогіка спрямовується передусім на виховання особистості. Виховання громадянина, передбачуване політичною педагогікою, не означає формування людини-виборця, або людини з правом голосу, а означає плекання ставлень особистості до батьківщини, держави, суспільства, що якраз виводиться соціальною педагогікою [2, 177].

У численних публікаціях славетного іспанського педагога-богослова Р. Руїса Амадо (Ramon Ruiz Amado) здійснювався аналіз обох концептів – і концепту «соціальна педагогіка», і концепту «політична педагогіка». Вони розмежовувалися педагогом як два самостійні наукові напрями. Проте, у монографії «Соціальне виховання» (Барселона, 1920), означаючи цілі соціального виховання, Р. Руїс Амадо вказував, що досягти покращення суспільства можливо двома способами – сприяючи вдосконаленню кожного індивіда як члена суспільства, та шляхом установаження більш досконалого політичного устрою. Невід'ємною рисою соціального виховання, на погляд педагога, є те, що «воно за своєю природою демократичне, саме тому воно більш властиве демократичним суспільствам; воно націлене на суспільне вдосконалення шляхом розвинення всіх та кожного з індивідів» [10, 3].

На переконання педагога-богослова, не варто сплутувати соціальне виховання (соціальна педагогіка) з громадянським вихованням (політична педагогіка), адже останнє спрямоване на формування «добрих громадян, членів політичного суспільства або держави», а соціальне виховання передбачає формування «членів природних спільнот: родини, роду, нації, батьківщини» [10, 3].

Науковець Т. Косі (Teodoro Causi) у публікаціях 1930-х років відстоював позицію про те, що соціальна і політична педагогіка становлять нерозривну єдність, а педагогічна проблема – завжди

пов'язана і з суспільним, і з політичним контекстом. Так, у статті «Проблема» (*Escuelas de España*, 1931) він наголошував: «Виховання ставить надто складні і серйозні проблеми, які завжди переплітаються із більш глибоким корінням суспільного життя. Виховання – це сукупність людських проблем, у яких вирішується доля людського духу; успішність розв'язання цих проблем і той вектор, що вони задають у душі суспільства, сприяють справдженню тих чи інших історичних можливостей» [3, 8].

Видатний педагог Л. Лузуріага (*Lorenzo Luzuriaga Medina*) у монографії «Соціальна і політична педагогіка» (Буенос-Айрес, 1954) проводив детальний теоретичний аналіз концептів «соціальна педагогіка» та «політична педагогіка». За його твердженням, соціальна і політична педагогіка – це два самостійні наукові напрями, два складники загальної педагогіки; разом із тим політична педагогіка є похідною від соціальної. Л. Лузуріага розглядав соціальну і політичну педагогіку в смисловій єдності й неодноразово підкреслював, що завдання, які вирішуються політичною педагогікою, мають соціально-педагогічне значення. Розкриваючи призначення соціальної педагогіки, він стверджував: «Соціальна педагогіка має на меті дослідження виховання в його відношеннях зі суспільством, діяльність соціальних груп із формування людини, а також вплив виховання на людське суспільство. Виховання, в дійсності, не є виключно пасивним елементом, на який впливає суспільство, але є динамічним фактором, котрий сприяє змінненню та перетворенню [соціуму]» [7, 9].

Політична педагогіка, на переконання Л. Лузуріаги, «охоплює коло різних питань, котрі стосуються виховання в державі» [7, 10]. Політична педагогіка спрямована на розв'язання специфічних проблем у виховній галузі, зокрема, питань, пов'язаних із церковним та державним втручанням в освітню сферу, визначенням співвідношення між державною і приватною освітою тощо. Становлення політичної педагогіки як самостійного напрямку наукової педагогіки було обумовлено розвиненням національної освіти в різних країнах та закріпленням в основних законодавчих актах права на освіту громадян цих країн. Починаючи з часів Французької революції, утверджувалася практика включення до реформаторських програм і проектів різними політичними партіями та групами питань стосовно освітньої сфери. Протягом XIX ст. у країнах Європи і США між політичними силами (наприклад, між політичними партіями консерваторів та демократів) точилася боротьба за вплив на народну освіту [7, 128].

Ідеї про політичну педагогіку знайшли відображення і в більш ранніх наукових публікаціях іспанського педагога. Так, у статті «Об'єднана школа» (*Monitor de la educacion comun*, 1922) Л. Лузуріага визначав концепт унітарної (єдиної) школи як «політико-соціальний» [8, 305]. У роботі «Єдина школа» (Мадрид, 1931) Л. Лузуріага стверджував, що поняття «єдина школа» має розумітися саме в соціально-педагогічному значенні, у значенні «втілення соціально-політичних вимог суспільства про народну освіту» [6, 23].

Отже, розглядаючи політичну педагогіку як похідну від соціальної, іспанський науковець розмірковував про предмет політичної педагогіки саме в соціально-педагогічному контексті. Держава як інструмент суспільно-політичної дії, покликана генерувати й реалізовувати рішення задля підтримання та розвинення соціуму в цілому. В історії європейської цивілізації складно було би досягти вершин культурного піднесення без втручання держав в освітню сферу та проведення цілеспрямованої державної освітньої політики. Політична педагогіка, ставлячи собі за мету вивчення засад державної освітньої політики та законмірностей розвинення освітньої сфери під політико-державним управлінням, сприяє розширенню наукового уявлення про педагогічні феномени та процеси.

Висновки. Незважаючи на потужний вплив німецької реформаторської педагогіки в Іспанії на межі XIX – XX ст., вирішальну роль у становленні нового самостійного наукового напрямку – соціальної педагогіки – зіграли інші фактори, з-поміж яких два провідних – інтелектуальний регенераціоністський рух та поширення ідеології соціал-реформізму наприкінці XIX ст. Саме пошук шляхів розв'язання «іспанської проблеми», яка постала перед національною спільнотою як питання «буття чи небуття» 1898 року, призвів іспанських інтелектуалів до розроблення галузей соціально-педагогічного та політико-педагогічного знання. Для мислителів славетної «плеяди 1898 року» соціальна педагогіка видавалася панацеєю від «загальнонаціональної катастрофи». Ця історична обставина спричинила соціально-педагогічний поворот іспанської педагогічної думки в першій третині XX ст., а також зумовила сталу іманентність соціально-педагогічного теоретизування тяжіти до політико-педагогічних висновків фактично до 1960-х років. Не можливо осмислити політико-педагогічний контент іспанського педагогічного дискурсу 1910–1950-х років поза соціально-педагогічним контекстом, і соціально-педагогічний зміст цього дискурсу не розкриватиметься повністю – поза розумінням сенсів політичної педагогіки, закладених іспанськими інтелектуалами на зламі XIX і XX ст.

References

1. Фуко М. Археология знания; пер. с фр. М. Б. Раковой, А. Ю. Серебрянниковой. СПб: ИЦ «Гуманитарная Академия»; Университетская книга. 2004. 416 с.
Foucault, M. (2004). *Archeology of knowledge*; translation from french by M. B. Rakova, A. Yu. Serebryannikova. St. Petersburg, Russia: Information Center «Humanitarian Academy»; University book.

2. Barnes D. La educacion social y la educacion civica. *Boletin de la Institucion Libre de Enseñanza*. Madrid, 30 de junio de 1925. № 783, año XLIX. P. 176–179.
3. Causi T. El problema. *Escuelas de España*. Cuaderno I, año III. Segovia, enero 1931. P. 3–21.
4. Conferencia del Sr. Royo Villanova. *La Correspondencia de España*. Viernes 8 de mayo de 1914. № 20.540, año LXV. P. 3.
5. Luis Andre E. El problema de la educacion civica. *La España Moderna* (Madrid). 1914. № 304, abril. P. 91–110.
6. Luzuriaga L. La escuela unica. Madrid: Publicaciones de la Revista de pedagogia, 1931. Vol. 2. 126 p.
7. Luzuriaga L. Pedagogia social y politica. Buenos Aires: Ed. Losada S. A., 1958. 230 p.
8. Luzuriaga L. Progresos de la organizacion escolar europea. La escuela unificada. *Monitor de la educacion comun*. 1922. № 597, año 40. P. 305–308.
9. Ortega y Gasset J. La pedagogia social como programa politico. *Boletin de la Institucion Libre de Enseñanza*. Madrid, 30 de setiembre de 1916. № 678, año XL. P. 257–268.
10. Ruiz Amado R. Educacion social. Barcelona: Imprenta de la Libreria Religiosa, 1920. 98 p.

Zaichenko Nataliia

ORCID 0000-0002-4961-4711
Scopus-Author ID 57216298695

Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the the Department
of Social Work and Educational and Pedagogical Sciences,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: nizzagranada2019@gmail.com

CONTINUUM OF SOCIAL PEDAGOGY AND POLITICAL PEDAGOGY IN THE SPANISH PEDAGOGICAL DISCOURSE OF 1910–1950s

The study of the content of the Spanish pedagogical discourse of 1910–1950s – fundamental scientific and pedagogical works, publications on pedagogical issues in the Spanish press, reports of teachers at meetings of scientific societies and conferences – revealed that in the first half of the twentieth century in Spain two independent scientific fields were designed: social pedagogy and political pedagogy, and this formation was due not so much to external cultural and educational influences as to internal political factors in the country’s historical development.

The purpose of the work is to study the concepts of «social pedagogy» and «political pedagogy», characterized by Spanish educators in their scientific works in 1910–1950s, as well as to find out how these concepts were correlated and compared by educators.

Methodology. In the study of reflection «social pedagogy» and «political pedagogy» concepts in the Spanish pedagogical discourse of 1910–1950s, both general scientific methodological approaches were used – systemic, structural-functional, problematic, and specifically scientific – paradigmatic-pedagogical, problematic-historical and hermeneutic approaches. Pedagogical-retrospective method, method of pedagogical reconstruction and method of hermeneutics were used as the main research methods.

Scientific novelty. It is established that in the Spanish pedagogical discourse of 1910–1950s the conceptual field of social pedagogy and political pedagogy was presented as unity – continuum. The concepts of «social pedagogy» and «political pedagogy» have been clarified.

Conclusions. Since the generation of the Spanish national theory of social pedagogy at the turn of the XIX and XX centuries was associated with the intellectual search for ways to solve the «Spanish problem» and overcome the «national catastrophe» of 1898, the further development of socio-pedagogical research has affected a branch of a significant political and pedagogical direction. In the Spanish pedagogical discourse of the 1910–1950s, social pedagogy and political pedagogy were presented in unity.

Key words: social pedagogy, political pedagogy, Spanish pedagogical discourse, Spanish educators, concept.

Стаття надійшла до редакції: 10.05.2022 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Янченко Т. В.